

HADÜGYI FORRADALOM – FISKÁLIS ÁLLAM – FISKÁLIS-KATONAI ÁLLAM EURÓPÁBAN A 16–18. SZÁZADBAN

BEVEZETŐ

A *Századok* szerkesztőségének kezdeményezésére az MTA Történettudományi Intézete 2018. június 19-én *Hadügyi forradalom – fiskális állam – fiskális-katonai állam Európában a 16–18. században* címmel konferenciát rendezett Budapesten. A cél az volt, hogy a folyóirat tematikus blokkjába felkért szerzők a tanulmányuk alapjait szolgáló téziseket egymás között megvitathassák, és az eredményeket hasznosítani tudják kézírataik véglegesítése kapcsán. A *Századok* és a Történettudományi Intézet együttműködésének eredményeként elkészült munkákkal ismerkedhet meg az olvasóközönség e számunk hasábjain. A tanulmányok több tematikát és területet igyekeznek felölelni. A hadügyi forradalom 1970-es években világszerte elterjedt elmélete – ha némi késéssel is, de – ma már beépült a hazai (nem csak had)történetírásba, azonban fontosnak tartottuk e tézis kapcsán a nemzetközi szakirodalomban felbukkanó újabb nézetekkel megismertetni az olvasót. Annál is inkább, mivel a nemzetközi gazdaságtörténeti kutatások egyik meghatározó területe, a fiskális állam kialakulása és fejlődése mindeddig nem kapott jelentősebb figyelmet a magyar történetírásban. Az utóbbi két évtizedben pedig a két elméleti megközelítés egyfajta vegyületeként megjelent, és főként az angolszász historikusok világában igen népszerű értelmezési keretként használt „fiscal-military state” tézist – egy-két hazai publikációtól eltekintve – a magyar történetírásban lényegében „terra incognita”-ként tartották számon. Az elmélet terminusának sem alakult ki elfogadott hazai fordítása, mi az alábbiakban egységesen a fiskális-katonai állam kifejezést fogjuk használni azt remélve, hogy a hazai történetírásban is így fog meghonosodni. A tematikus blokk szervezésénél fontos szempont volt, hogy az európai kitekintésből kiindulva Magyarország története szempontjából meghatározó területeket is figyelembe vegyünk. Mivel mind a hadügyi forradalom, mind a fiskális, illetve a fiskális-katonai állam elmélete szempontjából a 16–18. század közötti időszak európai történései a meghatározók, ezért írásaink is erre az időszakra koncentrálnak. A korszak nagyhatalmai közül Spanyolország (helyesebben a több földrészre kiterjedő Katolikus Monarchia), valamint egyik legnagyobb ellenfele, a Közép-Európát és a Mediterráneumot egyaránt fenyegető, dinamikusan hódító Oszmán Birodalom, továbbá a korszak utolsó évszázadában felemelkedő kelet-európai nagyhatalom, Oroszország hadi potenciálja és (az Oszmán Birodalmat leszámítva) fiskális államfejlődése kerül bemutatásra.

A fiskális, illetve fiskális-katonai állam kérdésköre a magyar történetírás szempontjából a dunai Habsburg Monarchia keretében értelmezhető. Ezért kísérletet teszünk a 16–17. századi Habsburg Monarchia hadügyi és fiskális fejlődésének vázlatán keresztül értelmezési lehetőségeket kínálni, illetve bemutatni a már valóban európai nagyhatalommá váló, azonban nemzetközi viszonylatban (azaz világméretben gondolkodva) lemaradó 18. századi Monarchia pénzügyi és fiskális fejlődését is bemutatni. A nagyobb lélegzetű áttekintések mellett két esettanulmány közlésére is sor kerül: a 17. század közepi hadsereg-finanszírozás, illetve a 18. századi adóigazgatás egy-egy vetülete jól mutatja be, hogy a „nagy számok” mögött a valóságban sokszor egészen más húzódott meg, és a gyakorlatban mennyire másként működtek a dolgok, mint azt az államok teoretikusai és esetenként a ma történésze is elképzelte/elképzeli. Egyúttal arra is rá kívánjuk irányítani a figyelmet, hogy európai szintű, globális narratívákhoz illeszkedve miért is fontos például a végvárak mindennapjainak vagy a megyei adózásnak, adóigazgatásnak a történetét kutatni. Természetesen a nyújtott kép nem lehet teljes, joggal merülhet fel az olvasóban, hogy a korszak más „fiskális-katonai hatalmainak” a bemutatása elmarad: így például az elmélet szempontjából meghatározó Anglia, vagy a korszakban valódi nagyhatalommá váló Franciaország, a kontinentális politikában és háborúkban a 16–17. században meghatározó szerepet játszó, fiskális-katonai mintaállamoknak tekintett Hollandia és Svédország, a feltörekvő Poroszország vizsgálatára nem kerül sor. Ugyanígy a Habsburg Monarchia tekintetében is számos kutatási terület kínálkozik alaposabb feldolgozásra a hadügyi forradalom vagy a fiskális átalakulások tekintetében, a magyarországi várháborúk és hadjáratok, a 18. századi birodalmi háborúk fenti szempontok szerinti vizsgálatától a konkrét pénzügyi és adózási adatok részletesebb feltárásán túl a bürokrácia fejlődésén, a gazdasági teóriákon át a rendek és a rezsim, az uralkodó közötti együttműködés szerepéig van még bőven feltárandó terület. A *Századok* szerkesztősége e tematikus blokkjával szeretné ezekre a kutatási területekre ráirányítani a figyelmet, valamint ösztönözni a hazai történésztársadalmat újabb kérdések felvetésére és megválaszolására, tanulmányok írására, amelyek megjelentetésére folyóiratunk szívesen nyújt lehetőséget.

Kenyeres István